

محور ۲: امنیت دریایی، تاب‌آوری اقتصادی

چکیده

امنیت دریایی یکی از ارکان اصلی توسعه پایدار دریامحور است که نقشی حیاتی در حفاظت از منابع، زیرساخت‌ها و خطوط ارتباطی دریایی ایفا می‌کند. ایران با دارا بودن موقعیت ژئوپلیتیکی ویژه در خلیج فارس، دریای عمان و دریای خزر، با تهدیدات متنوع ژئوپلیتیکی، محیط‌زیستی و تجاری مواجه است. این نوشتار با تکیه بر اسناد بالادستی و پژوهش‌های پیشین، اهمیت محور «امنیت دریایی، تاب‌آوری اقتصادی» را بررسی کرده، چالش‌های کلیدی آن را شناسایی می‌کند و راهبردهایی برای تقویت تاب‌آوری اقتصاد ملی در برابر تهدیدات دریایی ارائه می‌دهد. در نهایت، نشان داده می‌شود که تحقق شعار «سند تا ساحل، راهبردهای توسعه پایدار» بدون امنیت دریایی و اقتصاد مقاوم امکان‌پذیر نیست.

مقدمه

امنیت دریاها نه تنها به معنای حفاظت از مرزهای آبی، بلکه شامل تضمین ایمنی کشتیرانی، حفاظت از منابع طبیعی و مقابله با تهدیدات غیرسنتی مانند قاچاق، تروریسم دریایی و حوادث محیط‌زیستی است. اقتصاد ایران به شدت وابسته به حمل‌ونقل دریایی و صادرات انرژی است، بنابراین هرگونه اختلال در امنیت دریایی مستقیماً تاب‌آوری اقتصادی کشور را تحت تأثیر قرار می‌دهد. توجه به این محور، گامی اساسی برای پیوند دادن سیاست‌های کلان امنیتی با توسعه اقتصادی پایدار محسوب می‌شود.

پیشینه و اسناد بالادستی

- **سیاست‌های کلی توسعه دریامحور (ابلاغی مقام معظم رهبری در تاریخ ۱۶/۰۸/۱۴۰۲)** بر تقویت توان دفاعی و امنیتی در مرزهای آبی کشور تأکید دارد. این سیاست‌ها از طریق بندهایی مانند تقویت حضور مقتدرانه در آب‌های آزاد و معابر بین‌المللی، حفاظت از منابع و محیط زیست دریایی، و توسعه زیرساخت‌های بندری و لجستیکی، به دنبال افزایش تاب‌آوری اقتصادی در برابر تهدیدات و تحریم‌ها هستند.
- **برنامه جامع تحقق سیاست‌های کلی توسعه دریامحور (۱۴۰۳/۰۲/۱۲)**، که در اجرای ابلاغیه مقام معظم رهبری در خصوص سیاست‌های کلی توسعه دریامحور به تصویب هیئت وزیران رسید، از بعد امنیت دریایی و تاب‌آوری اقتصادی بر تقویت توان دفاعی، پایش هوشمند تهدیدات و تنوع‌بخشی به اقتصاد دریایی برای کاهش وابستگی به نفت و مقابله با شوک‌های ژئوپلیتیکی و محیط‌زیستی تمرکز دارد.

- **گزارش ماهیت و الزامات اقتصاد دریامحور در ایران (۱۴۰۳/۰۸/۲۶)**، که توسط دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس تهیه شده است، در حوزه تاب‌آوری اقتصادی، توسعه خوشه‌های صنعتی و بنادر را به عنوان راهبردی مهم برای مقاوم‌سازی و پویایی اقتصاد دریاپایه تبیین می‌کند.
- **برنامه‌های توسعه پنج‌ساله کشور** همواره بخشی را به امنیت مرزهای آبی و ایمنی بنادر اختصاص داده‌اند و بر تقویت توانمندی‌های اقتصادی و دفاعی در حوزه‌های دریایی تاکید دارند. در برنامه هفتم، ترویج فعالیت‌های اقتصادی دریامحور همراه با حفاظت از محیط زیست دریایی و تقویت همکاری‌های منطقه‌ای، به‌عنوان راهبردهایی برای تضمین امنیت دریایی و ارتقای پایداری اقتصادی در برابر رقابت‌های منطقه‌ای مطرح شده‌اند.
- **سند آمایش سرزمین (۱۳۹۹/۱۲/۱۱)** مصوب شورای عالی آمایش سرزمین، به طور کلی رعایت ملاحظات و الزامات دفاعی و پدافند غیرعامل در استقرار جمعیت و فعالیت در پهنه سرزمین را مورد تاکید قرار داده است.

در حوزه پژوهش، مطالعات متعددی در زمینه امنیت خلیج فارس، مقابله با دزدی دریایی و نقش ایران در تأمین امنیت انرژی منطقه انجام شده است. همچنین تجربیات کشورهایی مانند ژاپن و هند نشان داده‌اند که امنیت دریایی مستقیم‌ترین تأثیر را بر اقتصاد ملی دارد.

اهمیت و لزوم پرداختن به محور

ایران در یکی از پرتنش‌ترین مناطق دریایی جهان قرار دارد. تنگه هرمز، به‌عنوان شاهراه حیاتی انرژی جهان، در قلمروی ژئوپلیتیکی ایران واقع شده است. هرگونه بی‌ثباتی در این مسیر نه‌تنها امنیت ملی ایران، بلکه امنیت انرژی جهان را تهدید می‌کند. از سوی دیگر، تاب‌آوری اقتصادی در برابر تحریم‌ها، تهدیدات نظامی و مخاطرات محیط‌زیستی بدون تقویت امنیت دریایی امکان‌پذیر نخواهد بود. این محور تضمین‌کننده اتصال مستقیم امنیت ملی و توسعه پایدار اقتصادی است.

چالش‌های کلیدی

۱. **تهدیدات ژئوپلیتیکی ناشی از رقابت قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در خلیج فارس.**
 ۲. **آسیب‌پذیری خطوط کشتیرانی و صادرات انرژی به‌ویژه در تنگه هرمز.**
 ۳. **مخاطرات محیط‌زیستی مانند آلودگی‌های نفتی و تغییرات اقلیمی که می‌تواند امنیت غذایی و شیلات را تهدید کند.**
 ۴. **کمبود تجهیزات و فناوری‌های نوین امنیت دریایی مانند رادارهای پیشرفته و سامانه‌های پایش هوشمند.**
 ۵. **چالش هماهنگی نهادی میان سازمان‌های نظامی، اقتصادی و محیط‌زیستی.**
-

راهبردهای پیشنهادی

۱. تقویت توان بازدارندگی دریایی از طریق توسعه فناوری‌های بومی و همکاری‌های بین‌المللی.
۲. ایجاد سامانه یکپارچه پایش و هشدار سریع دریایی برای شناسایی تهدیدات ژئوپلیتیکی و محیط‌زیستی.
۳. توسعه دیپلماسی دریایی فعال برای کاهش تنش‌های منطقه‌ای و تقویت همکاری‌های امنیتی.
۴. ارتقای زیرساخت‌های حیاتی ساحلی و بندری با رویکرد مقاوم‌سازی در برابر تهدیدات.
۵. توسعه اقتصاد دریایی مقاوم از طریق تنوع‌بخشی به زنجیره ارزش و کاهش وابستگی به صادرات خام انرژی.

نتیجه‌گیری

محور «امنیت دریایی، تاب‌آوری اقتصادی» سنگ‌بنای توسعه دریامحور کشور است. بدون امنیت، نه‌تنها بهره‌برداری پایدار از منابع و توسعه زیرساخت‌ها امکان‌پذیر نخواهد بود، بلکه اقتصاد ملی نیز در برابر شوک‌های خارجی بسیار آسیب‌پذیر خواهد ماند. با توجه به اسناد بالادستی و تجربیات جهانی، تقویت این محور می‌تواند ضمن ارتقای امنیت ملی، جایگاه ایران را به‌عنوان بازیگر کلیدی در امنیت انرژی و تجارت منطقه‌ای تثبیت کند. بدین‌ترتیب، امنیت دریایی به عنوان حلقه واسط میان «سند» و «ساحل»، تحقق توسعه پایدار دریامحور را امکان‌پذیر می‌سازد.